

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Polskie Towarzystwo Badań nad Dziećmi w świetle dokumentów

Author: Wanda Bobrowska-Nowak

Citation style: Bobrowska-Nowak Wanda. (1973). Polskie Towarzystwo Badań nad Dziećmi w świetle dokumentów. "Przegląd Historyczno-Oświatowy" (1973, nr 1, s. 9-27).

Uznanie autorstwa - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

WANDA BOBROWSKA-NOWAK
Kielce

POLSKIE TOWARZYSTWO BADAŃ NAD DZIEĆMI W ŚWIELE DOKUMENTÓW

I. POWSTANIE I ROZWÓJ

Na IX Zjeździe Przyrodników i Lekarzy Polskich we Lwowie w roku 1900 Aniela Szycówna wygłosiła referat: *Psychologia dziecka w stosunku do psychologii ogólnej i pedagogiki*. Referentka była już w tym czasie znaną i cenioną badaczką, autorką licznych artykułów i kilku publikacji zwartych, poświęconych problemom psychologii i pedagogiki¹. Na szczególną uwagę zasługiwały dwie jej prace: *Nauka w domu. Przewodnik dla wychowawców* (Warszawa 1896) oraz *Rozwój pojęciowy dziecka w okresie lat 6—12* (Warszawa 1899). Obie te pozycje prezentowały kierunek zainteresowań Szycówny jako nauczycielki i badaczki. O organizowaniu nauki domowej dzieci polskich mogła wiele powiedzieć z własnych doświadczeń, od lat młodzieńczych bowiem pracowała jako nauczycielka prywatna. Badania psychologiczne podjęła pod kierunkiem Jana Władysława Dawida i pod wpływem jego inspiracji zbierała materiały do pracy o zasobie umysłowym dziecka².

W przedmowie do swej książki *Rozwój pojęciowy dziecka...* napisała: „I u nas pole psychologii dziecka nie leży odlogiem, lecz tak jak w wielu innych dziedzinach, za mało mamy pracowników, którzy by wspólnymi siłami zadanie to podjąć chcieli, za mało sympatycznego poparcia wśród matek i nauczycieli”³.

Myśl popularyzowania osiągnięć młodej nauki, jaką podówczas było psychologię, stawiała się bliska przedstawicielom niektórych kręgów społecznych w Polsce. Od chwili ogłoszenia na łamach „Przeglądu Pedagogicznego” przez Jana Władysława Dawida *Programu potrzeb nad*

¹ Informacje o życiu i twórczości Anieli Szycówny (1850—1921) podają m.in.: S. Michałowski, *Działalność pedagogiczna Anieli Szycówny*, Warszawa 1908; S. Szymbalski, *Aniela Szycówna*, „Nowa Szkoła”, 1908, nr 5; R. Wroczyński, *Myśl pedagogiczna i programy oświatowe w Królestwie Polskim*, wyd. 2, Warszawa 1903.

² J. W. Dawid, *Zasób umysłowy dziecka. Przyczynek do psychologii doświadczałnej*, Nakład „Przeglądu Pedagogicznego”, Warszawa 1905.

³ A. Szyc, *Rozwój pojęciowy dziecka w okresie lat 6—12. Badania nad dziećmi*, Warszawa 1900, s. 5.

dzieckiem... (1887) grono osób zainteresowanych psychologią dziecka stale się powiększało. Sam fakt zebrania 520 odpowiedzi ankietowych w trudnych warunkach zaburczonych, jakie panowały w Królestwie Polskim pod koniec XIX stulecia, świadczył o wielkiej aktywności i zapale nauczycieli zgrupowanych wokół Dawida. Udział w tych akcjach Anielli Szycówny był niemały. Pilną uczennicę i wytrwałą współpracowniczkę Dawida charakteryzowały pragnienia pogłębiania własnej wiedzy, ogromna pracowitość, sumienność i aktywność. Te właśnie cechy pozwoliły Szycównie podjąć trud godny „siłaczki duchowej” i „nauczycielki nauczycieli”, jak ją w wiele lat później określiła Stefania Sempolowska⁴.

Na zjazdach przyrodników i lekarzy polskich psychologii posładała już swe odrębne miejsce. W lipcu 1891 r. w Krakowie — „po raz pierwszy u nas w skład Zjazdu Przyrodników i Lekarzy została wcielona Sekcja Psychologiczna: nowy towarzysz broni został powołany do praw wspólnych i przez to samo do wspólnych obowiązków.”⁵ W ciągu ostatniego dziesięciolecia XIX wieku zainteresowanie różnymi gałęziami psychologii z roku na rok przybierało w Polsce na sile. Świadectwem tego były badania w zakresie psychologii eksperymentalnej, podejmowane przez przedstawicieli środowisk uniwersyteckich, pedagogów i lekarzy, że wymienię tu przykładowo Jullana Ochrowicza, Bolesława Błażka i Władysława Oltuszewskiego⁶.

Referat Szycówny na IX Zjeździe był zatem pewnego rodzaju odpowiedzią na zamówienie społeczne. Zainteresowanie jego treścią i uznanie dla formy ujęcia tematu było bardzo duże. Na skutek uchwały podjętej przez Sekcję Psychologiczną Zjazdu referentka rozwinęła następnie treść swego wystąpienia i przygotowała ją w postaci oddzielnej broszury do publikacji. Książka ta pt. *O zadaniach i metodach psychologii dziecka* ukazała się we Lwowie w 1901 roku, a następnie, pod zmienionym tytułem *Jak badać umysł dziecka*, w Warszawie, w roku 1904. W tej ostatniej wersji doczekała się ponownego wydania.

Postulując badania nad dzieckiem, Szycówna zwracała uwagę na wielorakie ich znaczenie. Obok doniosłości naukowej studiów nad dzieckiem dostrzegała ich praktyczną wartość pedagogiczną dla rodziców, nauczycieli, autorów książek dla dzieci oraz instytucji mających dobro młodego pokolenia na celu. Równocześnie nakreślała program badawczy, który mogłyby podjąć osoby zainteresowane problematyką psychologii dziecięcej. Mieściły się w nim badania nad stopniowym rozwojem dziecka od niemowlęstwa do dojrzałości, charakterystyka poszczegól-

⁴ Cytuję za: H. Morikowicz-Oleczakówną, Panna Stefania, *Dzieje życia i pracy Stefani Sempolowskiej*, Warszawa 1961, s. 127. Por. również S. Sempolowska, *Pisma pedagogiczne i okwiatowe*, red. M. Fułski, Warszawa 1960, s. 238.

⁵ A. Mohrburg, *Psychologia współczesna i stanowiska jej w systemie wiedzy*, wyd. 2, Warszawa 1911, s. 5.

⁶ W. Bobrowska-Nowak, *Pionierzy psychologii naukowej w Polsce*, Katowice 1971.

nych okresów wzrastania i rozwoju psychicznego, biografia psychologiczna jednostek, dająca podstawę do przyszłej klasyfikacji typów umysłowych, temperamentów i charakterów, socjologiczna charakterystyka dzieci wzrastających w różnym otoczeniu, oraz badania nad tzw. patologią wychowawczą, dające zrozumienie różnicy między dzieckiem normalnym a opóźnionym w rozwoju i stwarzające podstawy racjonalnej pedagogiki.

Znajomość obcej literatury psychologicznej i pedagogicznej prowadziła do koniecznych porównań z dotychczasowymi osiągnięciami Polaków. Jak pisała Szycówna, to „jedno przecież bez samochwalstwa i fałszywej skromności przyznać sobie musimy, że stawiając pierwsze kroki na polu psychologii dziecka, wszyscy myśleliśmy przede wszystkim o tym, aby torować drogę do dalszych badań i poszukiwań. Jeśli oglądzaliśmy studia oryginalne, pragnęliśmy, aby ich braki pobudziły kogo do pisanie pracy lepszej, gruntowniejszej; jeśli streszczaliśmy lub tłumaczyliśmy rzeczy obce, chodziło nam o to, aby podobne badania powtórzone na naszym gruncie. Życzeniem, które nas przenika, jest, iżbyśmy posiadli kiedyś psychologię dziecka polskiego[...]”⁷.

Niewątpliwie pod wpływem inspiracji Aniela Szycówny dr Karol Falkiewicz na Zjeździe Pedagogów we Lwowie, zorganizowanym w 1901 r., wystąpił z postulatem założenia towarzystwa badań nad dziećmi w Galicji. Niestety, mimo upływu zebranych nie doszło wówczas do podjęcia wiążącej uchwały. Dopiero w kilka lat później powstało we Lwowie Towarzystwo Pedologiczne, co zbiegło się zresztą z akcją organizowania podobnej instytucji przez inicjatorkę pomysłu w Warszawie.

Na jesieni 1905 roku Aniela Szycówna w małym kółku osób referowała swój projekt zawiązania towarzystwa badań nad dziećmi. Nad referatem jej dyskutowali: Władysław Weryho, Władysław Chodecki, adwokat Ignacy Baliński. Po opracowaniu ustawy towarzystwa zawiązał się komitet organizacyjny, złożony z 7 osób: A. Szycówna, W. Chodecki, W. Wejchertówna, S. Okołowiczówna, J. Rzętkowska, dr Bączkiewicz, E. Bogdanowicz. W pracach komitetu z głosem doradczym brał udział Władysław Weryho i on też w zasadzie doprowadził dzięki swej energii do ostatecznego zalegalizowania Towarzystwa. Po pokonaniu licznych trudności władze administracyjne zatwierdziły statut w dniu 27 kwietnia 1907 roku. Na akcie prawnym jako członkowie założyciele figurują: A. Szycówna, W. Chodecki, W. Weryho i E. Bogdanowicz. W miesiąc później, tj. 27 maja 1907 r., odbyło się zebranie organizacyjne z udziałem 34 osób, na którym dokonano pierwszych wyborów⁸.

⁷ Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi z r. 1907, Warszawa 1908, s. 9—14.

⁸ Zarząd ukonstytuował się następująco: przewodniczącą i zarazem skarbniczką — A. Szycówna; wiceprzewodniczącą — dr Władysław Chodecki; sekretarze — Jadwiga Rzętkowska i Edmund Bogdanowicz; bibliotekarz — dr Władysław Sterling; członkowie Zarządu — Władysław Weryho, Władysława Wejchertówna; zastępcy — dr W. Oltuszewski i P. Sosnowski.

Od tej chwili Towarzystwo rozpoczęło aktywną działalność. Raz w miesiącu, z wyjątkiem lipca i sierpnia, odbywały się posiedzenia Zarządu, przy czym już w pierwszym okresie zrealizowano sporo podstawowych uchwał. I tak w dniu 1 października 1907 r. uruchomiono czytelnię dla członków Towarzystwa w lokalu przy ulicy Nowogrodzkiej 44, łącznie z czytelnią Polskiego Towarzystwa Psychologicznego⁹. Spis wydawnictw został udostępniony wszystkim członkom i opublikowany w czasopiśmie warszawskich. Czytelnia posiadała w chwili jej otwarcia 40 roczników czasopism zagranicznych, poświęconych problemom filozofii, psychologii i pedagogiki, oraz 83 czasopismu polskie, stanowiące reprezentację wszystkich najważniejszych ówczesnych wydawnictw periodycznych o charakterze naukowym i popularnonaukowym. Równocześnie zorganizowano w prywatnym mieszkaniu dra Władysława Sterlinga (Nowy Świat 43) bibliotekę, którą stanowiły dary członków i autorów. Pierwszy zaczątek tego księgozbioru liczył zaledwie 10 pozycji. Dopiero w latach następnych Towarzystwo mogło przeznaczać pewne kwoty na zakup książek, niemniej jednak bibliotekę stale zasilali prywatne dary¹⁰.

Jeszcze przed zatwierdzeniem Towarzystwa zdolano zebrać pewną sumę pieniędzy na pierwsze potrzeby. W tym wkłady przyszłych członków wynosiły 50 rubli. Po ukonstytuowaniu Towarzystwa dalsze wpływy stanowiły składki członkowskie i dobrowolne dary. W ten sposób dochód na dzień 31 grudnia 1907 r. wynosił 280 rubli i 75 kopiejek. Uważne przesłedenie wydatków Towarzystwa w tym pierwszym okresie organizacyjnym wskazuje jego podstawowe trudności. Tak np. już przed zatwierdzeniem Towarzystwa musiano wyasygnować 70 rubli na koszty administracyjne. Opłaty za lokal służący do zebrania, za lokal czytelni, za druki i prenumeratę pism wyczerpywały nieomal całkowicie zebrany fundusz, tak że drugi rok kalendarzowy Towarzystwo rozpoczynało z kwotą 28 rubli i 68 kopiejek.

Jak się łatwo zorientować, ten stosunkowo korzystny bilans uzyskano tylko na skutek darów prywatnych osób. Tak np. czytamy w sprawozdaniu kasowym za rok 1907, że dr W. Chodecki wpłacił na potrzeby Towarzystwa 20 rubli oraz przeznaczył dochód ze swego odczytu w sumie 16 rubli i 50 kopiejek na te same cele.

Działalność Towarzystwa rozwijała się więc pomyślnie przede wszystkim dzięki postawie społecznej członków, którzy ofiarowywali bezinteresownie swą pracę, brali czynny udział w posiedzeniach naukowych, wspierali Towarzystwo finansowo i popularyzowali jego cele w szerszych kręgach społecznych.

⁹ Polskie Towarzystwo Psychologiczne, zorganizowane z inicjatywy W. Weryho, powstało w 1907 roku.

¹⁰ Por. *Sprawozdania Pol. Tow. Badań nad Dziećmi* za lata 1907—1910, ukazały się w oddzielnych oddziałkach jako przedruki z „Przeglądu Filozoficznego”; *Sprawozdania* za lata 1918—1919 i 1921 zamieściła „Szkoła Powszechna”, R. 1, 1920, z. 1, 3—4; R. 2, 1921, z. 1.

W pierwszym roku istnienia liczba członków Towarzystwa z 34 obecnych na zebraniu organizacyjnym wzrosła do liczby 81 (60 członków rzeczywistych, 21 wspierających). Wykaz imienny, zamieszczony w sprawozdaniu za rok 1907 i 1908, pozwala się zorientować w składzie społecznym. Wśród 60 członków rzeczywistych przeważały kobiety, nauczycielki, natomiast w grupie 22 mężczyzn dominują lekarze. Powagę nadawały nazwiska pracowników nauki: Władysława Heinricha, Kazimierza Twardowskiego, Władysława Weryhy. Szczególnie ten ostatni był gorliwym propagatorem celów Towarzystwa, wspierał je wielokrotnie swą pomocą i otwierał przed jego sprawami łamy „Przeglądu Filozoficznego”. Tam bowiem właśnie drukowano systematycznie sprawozdania z posiedzeń, referaty i sprawozdania roczne.

Plan pracy w pierwszym okresie przewidywał miesięczne posiedzenia naukowe (pierwsze zorganizowano 27 września 1907 r., do końca roku kalendarzowego odchyły się 4 zebrania); organizowanie odczytów, rozpoczęcie cyklu wydawnictw pod nazwą „Biblioteka Towarzystwa Badań nad Dziećmi”. Przewidywano w przyszłości założenie własnego organu, choćby w postaci kartalnych biuletynów. Zamierzano rozpocząć zbierkę funduszy na otwarcie laboratorium psychologii doświadczalnej, które mogłoby powstać pod auspicjami Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.

Plan ten w ciągu krótkiego, półrocznego okresu został w dużym stopniu zrealizowany. Posiedzenia naukowe, odbywające się od września do końca grudnia, objęły wiele referatów o charakterze sprawozdawczym z badań uczonych obcych oraz informacyjnym o próbach badawczych prowadzonych przez członków Towarzystwa. Do ciekawszych tematów należały zagadnienia: 1) rysunki dzieci — referowała Anna Grudzińska; 2) budzenia inteligencji i rozwój pojęć moralnych u dzieci — omówiła Aniela Szyćówna¹¹.

Również w tym pierwszym okresie przygotowano do druku 2 prace: Jadwigi Rzętkowskiej *O mowie dziecka* oraz Anieli Szyćówny i Jana Ciembroniewicza *Plaki i dzieci*. Dyskusja nad referatami stała się punktem wyjścia do powołania komisji zajmujących się gromadzeniem i anulizacją rysunków dziecięcych oraz organizowaniem badań nad rozwojem mowy. W tym celu przygotowano specjalne kwestionariusze, przedyskutowano je i przekazano do druku na łamach „Przeglądu Pedagogicznego” i innych czasopism.

W myśl statutu Towarzystwo Badań nad Dziećmi odbywało co roku walne zebrania wyborcze. Skład Zarządu z niewielkimi zmianami został utrzymany do 1910 roku. Wtedy właśnie pozyskano do Zarządu Jana Władysława Dawida, a funkcję wiceprezesa objął Władysław Weryho. Aniela Szyćówna na stanowisku prezesa Towarzystwa pozostawała do ro-

¹¹ Sprawozdanie Pol. Tow. Badań nad Dziećmi za r. 1907, Warszawa 1908, oraz za r. 1908, Warszawa 1909.

ku 1921, a więc do końca życia. W roku 1914 zmarł Jan Władysław Dawid, a w 1916 Władysław Weryho. Były to straty bardzo dotkliwe. Odeszli nie tylko propagatorzy celów Towarzystwa, lecz jego naukowe filary. Śmierć ich nastąpiła w okresie szczególnie trudnym, w którym wydarzenia wojenne rozpraszały członków i utrudniały systematyczną pracę.

Obrazem zmagania Towarzystwa z licznymi trudnościami i osiąganymi na tej drodze zwycięstw są sprawozdania roczne. Szczególnie charakterystyczne są imienne wykazy członków, które wskazują stale rosnącą ich liczbę. Tak np., gdy z końcem roku 1908 Towarzystwo liczyło 106 członków, w tym rzeczywistych 74, to już w 1912 r. liczba ta wynosiła 131 osób, w tym 100 członków rzeczywistych.

Jeżeli się zważy, że czynni członkowie Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi wchodzili równocześnie w skład zarządów innych stowarzyszeń, w których udzielali się równie aktywnie, to szacunek budzi ogrom pracy spadającej na ich barki. Po ruchach rewolucyjnych, które stworzyły w Królestwie Kongresowym bardziej sprzyjającą atmosferę do podejmowania prac naukowych i wpłynęły na chwilowe zelźnienie ucisku społeczno-narodowego, zaczęły powstawać placówki społeczne różnego typu.

Już w 1905 r. Władysław Weryho wystąpił do władz o zalegalizowanie Towarzystwa Filozoficznego, na co jednak nie uzyskał zgody. Ponieważ mniej niebezpieczne politycznie wydawało się zaborcy Towarzystwo Psychologiczne, Weryho doprowadził do jego uruchomienia. Jak podaje Władysław Tatarkiewicz¹², pierwsze zebranie organizacyjne odbyło się 17 maja 1907 r. w lokalu „Uranii” przy ulicy Brackiej 18. Było to więc w tym samym czasie, w którym swe pierwsze zebranie odbywało Towarzystwo Badań nad Dziećmi. Co więcej, w obu tych stowarzyszeniach występowały znane nam już osoby. Znajdujemy tam m.in. Anielę Szycównę, Władysława Weryho, Jana Władysława Dawida, Władysława Sterlinga. Towarzystwo Psychologiczne liczyło w chwili swego powstania 95 osób, głównie spośród lekarzy, prawników, literatów i przedstawicieli nauk ścisłych.

W marcu 1907 r. zalegalizowane zostało również Towarzystwo Wychowania Przedszkolnego, którego inicjatorką i organizatorką była Maria Weryho-Radziwiłłowiczowa, a które zgromadziło w swym gronie postępowe działaczki z Królestwa. Współdziałało ono ściśle z Zarządem Polskiej Macierzy Szkolnej i Towarzystwem Opieki nad Dziećmi. Naukową działalność rozwijało, współpracując z Towarzystwem Badań nad Dziećmi, w tym głównie z Anielą Szycówną¹³.

¹² W. Tatarkiewicz, *Pięćdziesiąt lat filozofii w Warszawie*, „Przegląd Filozoficzny”, R. XLIV, z. 1.

¹³ Towarzystwo Wychowania Przedszkolnego działało w Warszawie początkowo tajnie. Wśród członków założycieli figurują nazwiska: Maria Weryho, dr Rafał Radziwiłłowicz i Jan Miłkowski. Wzmianki o działalności znajdujemy na łamach „Nowych Torów”, 1907, s. 584.

Postępowy organ nauczycielstwa polskiego „Nowe Tory” jednoczył w swej redakcji licznych działaczy wchodzących w skład wyżej wymienionych stowarzyszeń. On też propagował wiodącą ideę ożywienia ruchu społecznego w Królestwie i na ziemiach pozostałych zaborów oraz zjednoczenia wysiłków całego społeczeństwa, zmierzających do rozwoju nauki polskiej. Ze to ożywienie objęło zabór austriacki, wiadomo ze zjazdów przyrodników i lekarzy. Na Zjeździe, który odbył się w Krakowie w 1906 r., występowała już liczna reprezentacja Królestwa z Anielą Szyćówną na czele. Równie liczna grupa uczestniczyła w rok później na Zjeździe we Lwowie. Gdy wreszcie w Warszawie w 1909 r. zorganizowano I Zjazd Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Polskich, problematyka psychologiczno-pedagogiczna ściągnęła przedstawicieli nauki polskiej ze Lwowa i Krakowa. Zjazd ten podjął niezwykle ważną uchwałę zależenia pracowni psychologicznej, odwołując się zarazem do ofiarności społeczeństwa. W komitecie organizacyjnym do spraw pracowni psychologicznej znalazły się m.in. osoby: Władysław Weryho, Aniela Szyćówna, Władysław Sterling, Jadwiga Rzętkowska, a ponadto wybitny neurolog Edward Flatau i lekarze — R. Radziwiłłowicz oraz W. Menczkowski.

Pracownia powstała w roku 1910 na skutek spontanicznej ofiarności społecznej, która zabezpieczyła podstawowe fundusze. Należy tu przynajmniej wspomnieć, że już w czasie Zjazdu Neurologów, Psychiatrów i Psychologów zebrano 300 rubli oraz uzyskano deklarację od jego uczestników na wpłatę poważniejszych sum. I tak np. Wiktor Skibniewski z Podola zadeklarował 3000 rubli, a Józefa Tuhunowska z Litwy 10000 rubli, dzięki czemu w nowo utworzonej Pracowni Psychologicznej zakupiony sprzęt obejmował już w pierwszym roku 80 przyrządów do badań, a biblioteka liczyła 970 tomów¹⁴.

W 1911 r. Pracownia Psychologiczna pod kierunkiem Edwarda Abramowskiego oraz Pracownia Neurologiczna pod kierunkiem Edwarda Flatau rozpoczęły aktywną działalność¹⁵. Obie mieściły się w prywatnym mieszkaniu Władysława Weryhy, przy ulicy Smolnej 15. Dopiero w następnym okresie Towarzystwo Psychologiczne wraz z pracownią objęło w posiadanie oddzielny lokal przy ulicy Pięknej 44.

We wszystkich tych akcjach niezwykle czynny udział brała „maleńka, krucha i wątła” Aniela Szyćówna. Szczególnie nieustraszona w propagowaniu badań nad dzieckiem, starała się o zakładanie agend Towarzystwa i w innych miastach Królestwa Polskiego. Pierwszą wzmiankę na ten temat znajdujemy w sprawozdaniu za rok 1908. Czytamy tam, że w sprawie zalegalizowania filii prowincjonalnej Towarzystwa Badań nad Dziećmi w Rakowie pod Częstochową „Zarząd przesłał na mocy swej ustawy

¹⁴ Sprawozdanie Pol. Tow. Psychologicznego za czas od 11 do 31 XII 1911, „Przegląd Filozoficzny”, 1912, s. 273—276.

¹⁵ Pracownia Neurologiczno-Biologiczna przejęta została przez Warszawskie Towarzystwo Naukowe. Informacje o Edwardzie Flatau podaje E. Hermon, *Neurologia polska*, Warszawa 1958, s. 205—221.

stosowne zawiadomienie do organów rejestacyjnych". Druga z kolei notatka znalazła się w sprawozdaniu za rok 1910: „Poczyniono odpowiednie kroki u władz w celu uzyskania zatwierdzenia Oddziału Towarzystwa w Piotrkowie”.

Dnia 11 lutego 1912 r. powstał Oddział Towarzystwa w Łodzi. Już w pierwszym roku istnienia liczył 89 członków, między którymi znalazły się nazwiska lekarzy i pedagogów znanych ze swej szerokiej działalności społecznej. Można tu wymienić dra filozofii Franciszkę Baumgarten, lekarza Bronisława Handelsmana, Helenę Miklaszewską, Helenę Sterlingową, Jadwigę Zawudzką, dra Tadeusza Mogilnickiego.

Aniela Szycówna utrzymywała z filią łódzką ścisły kontakt. Już na pierwszym zebraniu organizacyjnym zreferowała cele Towarzystwa i uzasadniła ważność naukowych badań nad dziećmi. W kwietniu 1912 r. z odczytem publicznym na posiedzeniu Towarzystwa wystąpiła dr Józefa Joteyko, przebywająca podówczas stale w Brukseli. Jak czytamy w sprawozdaniu, „odczyt ten ściągnął przeszło 400 słuchaczy”¹⁰.

W ciągu pierwszego roku istnienia Oddział w Łodzi musiał uporać się z wieloma kłopotami organizacyjnymi. Dopiero po kilku miesiącach zdołano uzyskać lokal, gdzie zostały założone biblioteka i czytelnia. Księgozbiór, pochodzący z darów członków, liczył 52 tomy. Wybuch wojny w sierpniu 1914 r. i szybko następujące po sobie wypadki polityczne zahamowały rozwijającą się pomyślnie działalność Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi, ale jej całkowicie nie przerwały. Choć z szeregów członków ubyło wiele osób, choć warunki materialne znacznie się pogorszyły i zmalały możliwości wydawnicze, Towarzystwo prowadziło nadal badania, nachylając ich problematykę do wydarzeń aktualnych.

Przez lata wojny, choć nieregularnie, ukazywały się jednak sprawozdania centrali Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi w Warszawie. Wynika z nich, że oprócz posiedzeń naukowych podejmowano i szersze inicjatywy, jak np. cykl odczytów publicznych dla rodziców i nauczycieli. Ostatnie notatki sprawozdawcze znajdujemy w czasopiśmie „Szkoła Powszechna”, powołanym do życia z inicjatywy Anieli Szycówny i przez nią redagowanym. Niestety, zbliżał się już kres działalności redaktorki, a śmierć jej w dniu 4 lutego 1921 r. przerwała w zasadzie dalszą pracę Towarzystwa. Choć na czele nowego Zarządu stanął współpracownik Szycówny Tadeusz Jaroszyński i pod jego kierownictwem odbyło się jeszcze kilka posiedzeń naukowych, to faktycznie w roku 1921 zakończyła się działalność tego stowarzyszenia. Ostatnie sprawozdanie za rok 1921 zamieściła „Szkoła Powszechna” w pierwszym zeszycie 1922 roku.

Funkcje Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi przejął Państwowy Instytut Pedagogiczny, w którym w dniu 1 lutego 1920 r. objęła wykłady z psychologii dr Józefa Joteyko¹¹. Urządzone przez nią laborato-

¹⁰ Sprawozdanie Pol. Tow. Badań nad Dziećmi za r. 1912, Warszawa 1913, n. 23.

¹¹ O. Lipowski, Józefa Joteyko, Życie i działalność, Warszawa 1968, s. 98–100.

rium oraz nowo zorganizowane Koło Psychologiczne Słuchaczy i Absolwentów Instytutu stały się łącznikami między tą placówką naukową a organizowaną na nowych zasadach szkołą polską.

II. DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA TOWARZYSTWA BADAŃ NAD DZIEĆMI

W ciężkich warunkach zaborczych na terenie Królestwa, gdzie nie istniała żadna polska wyższa uczelnia, powołane do życia towarzystwa przejęły funkcję organizowania nauki. Podobne cele przyświecały i Towarzystwu Badań nad Dziećmi. Postawiło sobie ono dwa główne zadania: 1) zorganizowanie systematycznych badań o charakterze naukowym z zakresu psychologii dziecka i przygotowanie tym samym zespołu badaczy, 2) popularyzację osiągnięć nauk pedagogicznych w szerszych środowiskach społecznych oraz zainteresowanie problemami psychologii wychowawczej nauczycieli i rodziców.

Korzystając obficie z literatury zagranicznej i śledząc tematykę oraz techniki badawcze stosowane przez uczonych obcych, starano się dopracować własnych osiągnięć zakrojonych na miarę potrzeb polskiego społeczeństwa. Poczynania te ilustrują zebrania Towarzystwa Badań nad Dziećmi. W pierwszym roku wyraźna jest przewaga sprawozdań z prac i badań prowadzonych za granicą, ale w dalszych latach stosunek ten zmienia się na korzyść referatów omawiających poczynania badawcze członków Towarzystwa.

W drugim roku istnienia Towarzystwo powołało 3 komisje problemowe: 1) Komisję Rysunków, 2) Komisję Badania Mowy Dziecka, 3) Komisję Badania Pojęć Matematycznych. W następnych latach 2 dalsze: 4) Komisję Badania Dzieci Upośledzonych Umysłowo, 5) Komisję Badania Charakteru. Każda z nich obradowała we własnym gronie, gromadziła, porządkowała i opracowywała materiały badawcze, przygotowując w ten sposób przewidziane tomy przyszłych monografii w wydawnictwie „Biblioteki Psychologii Dziecka”¹⁸.

Komisja Rysunkowa

Była to jedna z aktywniejszych i systematycznie pracujących komisji. Powołana 27 lutego 1908 r., działalność swą rozpoczęła od poszukiwania dróg gromadzenia materiałów badawczych. Przez dłuższy czas członkowie Komisji osobiście zbierali rysunki w instytucjach społecznych sprawujących opiekę nad dziećmi różnego wieku. Do szkół początkowych

¹⁸ Por. M. Lipska-Libruchowa, *Psychologia dziecka*, „Rocznik Pedagogiczny”, t. 1, Warszawa 1932, s. 25.

i średnich docierano za pośrednictwem zaufanych osób, obficie również korzystano z pomocy prywatnych nauczycieli i rodziców.

Już w lutym rozesłano członkom Towarzystwa kwestionariusz opracowany przez Anielę Szycównę, zawierający wskazówki do planowego prowadzenia badań nad rysunkami. Termin nadsyłania rysunków wyznaczono na 15 czerwca 1908 roku. Zgromadzone w ten sposób zbiory wykorzystano do urządzenia wystawy pod hasłem „Sztuka w życiu dziecka”, otwartej w Warszawie we wrześniu. Aż do końca listopada, tzn. do chwili jej zamknięcia, ekspozycja budziła niesłabnące zainteresowanie społeczne.

Krytyczna analiza zebranych rysunków skłoniła członków Komisji do opracowania nowego kwestionariusza i zbierania materiałów na nowo. Dopiero po dokładnej ich selekcji w roku 1912 Anna Grudzińska na podstawie 10 000 rysunków dowolnych opracowała pierwszą część obszernej monografii poświęconej twórczości dzieci w wieku od 4 do 17 lat. Na skutek trudności wydawniczych praca ta — jak czytamy w sprawozdaniu za rok 1913 — musiała czekać na chwilę pomyślniejszą.

W czasopiśmie polskich znajdujemy liczne ślady działalności Komisji Rysunkowej. Tak np. w „Nowych Torach” (1910, s. 288) Janina Mortkowiczowa opublikowała artykuł *Odczytywanie rysunków dziecięcych*, a Anna Grudzińska w czasopiśmie „Wychowanie w Domu i w Szkole” zamieściła fragment swej pracy pt. *Wyobrażenia twórcze u dzieci* (1910, s. 885). Jan Ciembroniewicz dał artykuł *Rysunki u dzieci wiejskich* w „Nowych Torach” (1910, s. 19). Z kolei Lwowskie Towarzystwo Pedologiczne opublikowało na łamach „Muzeum” (1910, t. II, s. 573) kwestionariusz do badań nad rysunkami dziecięcymi¹⁰.

Jak można sądzić, problem ten miał znaczenie nie tylko dla psychologii, lecz i dla praktyki pedagogicznej. We współczesnym polskim piśmiennictwie znajdujemy szereg wypowiedzi na temat reformy metod nauczania rysunków, znaczenia rysunków dla rozwoju umysłowego dziecka, a wreszcie informacje o poradnikach dla nauczycieli uczących tego przedmiotu. Temat pasjonował również i badaczy obcych. W 1908 r. w Londynie odbył się kongres w sprawie metod nauki rysunków, a w różnych krajach Europy organizowano międzynarodowe zjazdy i wystawy poświęcone twórczości rysunkowej dzieci. Tak np. na kongresie poświęconym psychologii dziecka i pedagogice eksperymentalnej, zorganizowanym przez Węgierskie Towarzystwo Pedologiczne w roku 1913, szeroko omawiano problematykę twórczości dziecięcej, w tym również rysunkowej. O rok wcześniej, bo w 1912, na Międzynarodowym Kongresie Wychowania Estetycznego w Dreźnie Ernest Meumann wystąpił z programem badań nad treścią rysunków i ich techniką. Toteż, gdy Anna Gru-

¹⁰ Towarzystwo Pedologiczne we Lwowie powstało w roku 1910. Do jego organizatorów należeli: K. Twirdowski, J. Dobrowolska, B. Żulińska. Por. „Muzeum”, t. II, 1910, s. 527.

dzińska na posiedzeniu Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi w dn. 22 września 1913 r. omówił nowe prądy w literaturze naukowej dotyczące rysunków dziecięcych i posłużyła się jako ilustrację zgromadzonym przez siebie zbiorem prac dzieci polskich, można było uznać, że nasi poczynający badacze całkowicie nadążyli za postępiem psychologii europejskiej.

Komisja Badania Mowy Dziecka

Już w pierwszym roku istnienia Towarzystwa na trzech kolejnych zebraniach poruszano problemy związane z badaniem mowy dziecka. Były to sprawy nienowe, jeśli się zważy, że Jan Władysław Dawid w *Programie potrzeb psychologiczno-wychowawczych...*, opublikowanym na łamach „Przeglądu Pedagogicznego” w roku 1886, dał wiele wskazówek i propozycji dotyczących obserwacji rozwoju mowy dziecka. Również Aniela Szycówna podejmowała ten problem badawczy w swej pracy *Rozwój pojęciowy dziecka w okresie lat 6 — 12* (Warszawa 1899). Od szeregu lat również prowadził badania nad patologią mowy dr Władysław Oltuszewski²⁰. Literatura przedmiotu za granicą była już dość obszerna. Dlatego też pierwsze zebrania poświęciła Komisja na referaty sprawozdawcze z badań obcych, uzupełniane własnymi obserwacjami i uwagami prelegentów.

Jako jedną z pierwszych pozycji wydawniczych Towarzystwo przewidywało pracę Jadwigi Rzętkowskiej *Przyczynek do badań nad mową dziecka*. Treść tej pracy stanowiły systematycznie zbierane własne obserwacje autorki nad rozwojem mowy, opatrzone sumienną analizą i komentarzem. Był to pierwszy tom projektowanego cyklu „Biblioteki psychologii Dziecka”.

Praca Komisji Mowy nie ograniczała się do wygłaszania referatów. Opracowano długoterminowy plan badań obejmując nim poszczególne etapy rozwoju psychiki dziecka i charakterystyczne dla nich właściwości mowy. Wzorując się na znanych pracach Sternów, J. Rzętkowski opracowała kwestionariusz przeznaczony do badań mowy dziecka w wieku do lat 3. Szycówna zajęła się projektem badań mowy dzieci w wieku przedszkolnym (od 3 do 7 lat), zaznaczając istotną potrzebę poznania zasobu językowego, którym operuje dziecko przed rozpoczęciem nauki szkolnej. Ona też w rok później ułożyła kwestionariusz do badań mowy dzieci starszych. Zespół Komisji w ciągu dwóch pierwszych lat nie przekraczał 14 osób. Ponieważ rozieszano już kwestionariusze do wszystkich

²⁰ W. Oltuszewski, *Rozwój mowy dziecka i stosunek tego rozwoju do jego inteligencji*, Warszawa 1898; tenże, *O zaburzeniach mowy przy niedorozwoju psychicznym*, Warszawa 1901; *Psychofizjologia mowy i zapobieganie zaburzeniom takowej*, „Zdrowie”, 1904, n. 186 i inne.

dostępnych środowisk i zdolano zgromadzić nieco materiałów badawczych. Komisja zamierzała zreferować swe wnioski na ogólnym zebraniu miesięcznym w celu zainteresowania podjętą problematyką szerszego grona osób. Wtedy też powstał zamiar rozszerzenia programu badań na wypracowania i samodzielne utwory dzieci. Temat ten stał się przedmiotem wydanej wiele lat później przez Szycównę książki *Metodyka wypracowań* (cz. I — *Podstawy psychologiczne i historyczne*, cz. II — *Zasady metodyczne i ich zastosowanie*).

Do niewątpliwych osiągnięć należało zestawienie kilku słowników wyrazów rozumianych i objaśnianych przez dzieci. Pracą tą przez kilka lat zajmowała się głównie Anna Grudzińska, czynna — jak już wspomniano wyżej — członkini Komisji Rysunkowej. Efekty tej pracy dały się zresztą zauważyć i na szerszym forum. Dnia 29 kwietnia 1910 roku na specjalnym zebraniu Aniela Szycówna przekazała wszystkim kierownikom ochron i szkół początkowych wskazówki do badania mowy dziecka w wieku od 4 do 7 lat.

W tym samym roku Towarzystwo zorganizowało pokaz nauki czytania przy pomocy najnowszych metod w Zakładzie Wychowawczym dla Dzieci Niezdolnych przy ulicy Oboźnej. Na II Zjeździe Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Polskich (zorganizowanym w Krakowie w 1912 roku), Szycówna wygłosiła referat *O słownikowych i gramatycznych właściwościach mowy dzieci lat od 4 do 9*²¹. Były to rezultaty szeroko zakrojonej akcji badań planowanych przez Towarzystwo. Należy przypomnieć, że publikując roczne sprawozdanie ze swej działalności za rok 1910, Zarząd wystąpił z projektem nowego programu badań, postulując podjęcie 26 problemów. Znalazły się tam również zagadnienia rozszerzające zakres działalności Komisji Mowy.

Proponowano więc tematy obejmujące pytania dzieci, ich twórczość literacką, typy umysłowości ujawniające się przy opisywaniu obrazków, psychologię czytania i pisanie, źródła błędów ortograficznych. Zarząd zwracał się z apelem do wszystkich czytelników o ustosunkowanie się do nowych propozycji badawczych. Apel ten nie pozostał bez echu. Do badań nad mową dziecka włączyły się szkoły i instytucje wychowawcze. Nadesłano zbiory wypracowań z Rudomia, Łodzi, Sosnowcu, Częstochowy, Lublina, Lwowa, a również i z Rygi.

W sprawozdaniu za rok 1912 podkreślano szczególnie pracę nauczycielki szkoły wydzielonej w Bochni — Zofii Nowakówny, która oprócz materiałów badawczych przeprowadziła własną oryginalną ich analizę oraz podała interesującą interpretację. W tymże roku na zebraniach naukowych M. Heymanowa przedstawiła rozwój zdolności poetyckich u dziewczynki w okresie od 6 do 10 roku życia. Zofia Majewsku omówiła

²¹ O obcych badaniach na ten temat pisze E. Claparède, *Psychologia dziecka i pedagogika eksperymentalna*, tłum. F. Humgarten, wyd. 1, Warszawa 1918; wyd. 2, tłum. M. Górnicka, Warszawa 1927.

wypracowania pisane przez uczniów szkół ludowych, budząc swym referatem duże zainteresowanie i szeroką dyskusję. Karol Appel analizował fazy rozwoju mowy, a Aniela Szyćówna przedstawiła wyniki badań nad rozwojem definicji u dzieci w wieku od 4 do 9 lat. Szczególnie to ostatnie wystąpienie zasługuje na uwagę, gdyż oprócz przetłumaczonej na język polski w 1903 r. książki Fryderyka Queyrata *Logika dziecka* i jej kształcenie brak było w naszej literaturze pozycji omawiających tego typu tematykę.

Rozporządzając obszernym materiałem badawczym (zebrano 1600 wypracowań), Komisja Mowy starała się przeprowadzić porównanie własnych wyników z rezultatami osiąganymi przez innych badaczy. Tego typu pracę podjęła Romana Pachucka, dokonując zestawienia własnych badań ankietowych z materiałem zebrany w Moskwie przez prof. Bartalona. Badania te dotyczyły psychologicznych podstaw czytania dzieci w wieku od 7 do 16 lat. Zagadnienie wzbudziło duże zainteresowanie, choć wypadki wojenne odsunęły na plan dalszy szerszą nad nim dyskusję.

Dopiero w rok później, w kwietniu 1915 roku, powrócono do tego tematu i wysunięto pewne postulaty pedagogiczne. Tak więc m.in. Towarzystwo miało zająć się opracowaniem wzorów tablic dla czytelników dziecięcych, podjąć starania o przygotowanie bardziej odpowiednich i interesujących młodzież wypisów szkolnych, pracować nad podnoszeniem kultury czytania i świadomego wyboru przez dziecko dobrej książki.

Wojna przyniosła zmiany polityczne, otwierające przed Polakami możliwość organizowania na niektórych terenach kraju własnego szkolnictwa. Z chwilą wkroczenia wojsk niemieckich do Warszawy nadzieja na przejęcie nauczania wydawała się bliska realizacji. W tej sytuacji Towarzystwo Badań nad Dziećmi podporządkowało swą działalność problemom tworzącej się szkoły polskiej. W dniu 11 maja 1915 r. Aniela Szyćówna na posiedzeniu naukowym zreferowała zagadnienie: *Programy szkolne a psychologia dziecka*. W referacie tym podkreślała udział pedagogów, psychologów i lekarzy w pracach nad układaniem programów i podręczników.

Towarzystwo zajęło się teraz badaniem wartości tych projektów i przygotowaniem konkretnych dezyderatów w związku z oczekiwaną reformą nauczania. Sprawozdanie za rok 1916 nie dostarcza już wiadomości o pracy Komisji Mowy. Zebrania naukowe podporządkowane są potrzebom tworzącej się polskiej szkoły. Przykładem tych dążeń może być dyskusja zainicjowana przez Marię Lipską-Librachową, która jako przeciwniczka metody wyrazowej, propagowanej przez Mariana Falskiego, wystąpiła z obszernym referatem pt. *Metoda nauki czytania ze stanowiska psychologicznego*.

Zebrania, które odbywały się w ostatnich latach istnienia Towarzystwa, poświęcono niemal w całości problematyce szkolnej.

Komisja Budaniu Pojęć Matematycznych

Dniu 28 listopada 1907 r. na ogólnym posiedzeniu Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi Maria Borowiecka, opierając się na współczesnych badaniach Laya, przedstawiła temat *Z psychologii rachunku*. W parę miesięcy później (22 maja 1908 r.) dr Władysław Sterling, omawiając zagadnienie *Psychologii doświadczalnej w zastosowaniu do badań nad dziećmi*, poruszył m. in. sprawę kształtowania pojęć liczbowych u dzieci. Oba te referaty wywołały obszerną wypowiedź obecnego na posiedzeniach profesora matematyki Samuela Dicksteina (1851—1939). W trakcie dyskusji narodziła się myśl powołania specjalnej komisji do badania pojęć matematycznych u dzieci²².

Na posiedzeniu Zarządu 18 listopada 1908 r. przedstawiono projekt badań oraz uzasadniono obszernie ich przydatność. Przewidywano, że zebranie materiałów przyniesie nie tylko korzyści teoretyczne w zakresie poznawania rozwoju myślenia matematycznego u dzieci, lecz i praktyczne, gdyż zgromadzone obserwacje mogą się stać podstawą do wypracowania prawidłowych metod nauczania rachunków.

Budaniu zamierzano rozpocząć w grupach dzieci sześciolletnich i obejmować stopniowo starsze roczniki. Po zapoznaniu się z literaturą przedmiotu, na którą składały się przede wszystkim prace uczonych obcych, przygotowano wstępny projekt metodyki badań. Planując próby eksperymentalne Komisja pozyskała do współpracy dra Józefę Joteyko. W ciągu roku 1909 Komisja pilnie analizowała badania obce. Świadczy o tym referaty: *O rozwoju pojęć matematycznych u dzieci według Meumann'a*; *Istota, powstanie i rozwój pojęcia o liczbie według J. Schnejdery*; *O pojęciu przestrzeni u dzieci według Sterna*.

Dopiero w roku 1910 Komisja, złożona z 17 osób, pod przewodnictwem profesora Dicksteina opracowała własny program badań. Miał on zawierać następujące doświadczenia:

1. Odtwarzanie przez dzieci i osoby dorosłe różnych brył w rysunku i sprawdzenie, jak widzą elementy brył występujące w skrótach perspektywicznych.
2. Odtwarzanie brył według rysunku:
  - a) z gotowych elementów brył, np. kwadratów, trójkątów itp.,
  - b) w glinie lub plastelinie.
3. Powtórzenie doświadczeń przeprowadzonych przez Bourdonna według jego pracy *La Perception visuelle l'espace (Spostrzeżenie wzrokowe przestrzeni)*.

Badania te zamierzano przeprowadzić przy pomocy specjalnie w tym celu przygotowanych rysunków brył w różnych położeniach, modeli, elementów brył, zuopatrzonych haczykami do spajania, oraz gliny do mode-

²² Sprawozdanie Tow. Badań nad Dziećmi za r. 1907, Warszawa 1908.

lowania. Doświadczenia rozpoczęły 2 nauczycielki: Marla Borowiecka i Helena Statlerówna, w klasie podwstępnej i wstępnej pensji żeńskich.

Profesor Dickstein na posiedzeniach Komisji omawiał obszernie ruch badawczy w zakresie nauczania matematyki w innych krajach oraz dokonywał przeglądu obcej literatury naukowej, związanej z interesującą tematyką. Ślady działalności Komisji znajdujemy na łamach prasy pedagogicznej w postaci artykułów problemowych. Niezależnie od tego ukazywały się pozycje zwarte i podręczniki, przygotowywane przez członków Komisji; wymienimy tu przykładowo podręcznik *Początki geometrii*, opracowany przez Statlerównę i Borowiecką, wydany w Warszawie w 1909 roku.

Komisja Badania Dzieci Upośledzonych Umysłowo

Projekt powołania tej Komisji wysunął wybitny neurolog polski i prekursor neuropsychiatrii dziecięcej dr Władysław Sterling (1876—1943). W dniu 24 października 1909 r. nowo powstała Komisja, licząca początkowo 12 osób, rozpoczęła badania wstępne nad rozwojem inteligencji dziecka i odchyleniami od normy. Układane do celów badawczych kwestionariusze poddawano analizie na posiedzeniach naukowych, demonstrując równocześnie sposób badania na wychowankach ochronek.

Niewątpliwie pod wpływem prac tej Komisji rozpoczął swe badania w szkołach, ochronkach i instytucjach dobroczynnych Stanisław Hamczyk, który, podsumowując uzyskane wyniki, w referacie swym wykazał niepokojąco dużą liczbę dzieci opóźnionych w rozwoju. Zagadnieniem tym zajęło się następnie Maria Librachowa, którą wygłosiła w roku 1916 dwa referaty o rozwoju inteligencji dzieci w cyklu odczytów publicznych zorganizowanych w Warszawie przez Towarzystwo. Należy tu odnotować jeszcze wystąpienie adwokata Mogilnickiego, referującego problem *Dziecko a przestępstwo*, oraz Lublinerowej *Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość dziecka niedorozwiniętego*. Na podstawie tych referatów Komisja wystąpiła z postulatem organizowania oddzielnych klas i zakładów dla dzieci opóźnionych w rozwoju oraz powołania oddziału sądu dla nieletnich i otoczenia opieką wychowawczą dzieci odbiegających od normy.

Główny inicjator powstania Komisji — W. Sterling — położył w zakresie psychologii dziecięcej znaczne zasługi. Znane są jego prace poświęcone chorobom układu nerwowego oraz nauczaniu i wychowaniu dzieci nienormalnych. Do końca istnienia Towarzystwa, tj. do roku 1922, dr Sterling występował na naukowych posiedzeniach z referatami opartymi na własnych badaniach: *Samobójstwa dzieci i młodzieży w świetle psychopatologii* (1918), *Organizacja szkół dla dzieci nienormalnych i niedorozwiniętych* (1919), *Spostrzeżenia nad dziećmi w szkołach pomocniczych warszawskich* (1921).

Komisja Badań Charakteru

Z inicjatywą powołania tej Komisji wystąpiła Helena Miklaszewska w Łódzkim Oddziale Towarzystwa Badań nad Dziećmi. Problematyka zainteresowała oba ośrodki — Warszawę i Łódź. Badania podjęto od roku 1912 i podobnie jak w pozostałych komisjach rozpoczęto od przygotowania kwestionariuszy. Jednym z pierwszych przedmiotów badań było kłamstwo u dzieci, następnie podejmowano i inne tematy, jak np. ideały dzieci szkolnych. Zagadnienie to opracował Józef Ciembroniewicz na podstawie 1092 wypracowań zawierających odpowiedź na pytanie „Do kogo chcesz być podobnym”? Interesowano się również rozwojem ambicji, przejawami strachu i jego wpływem na czynności życiowe. W rezultacie działalności Komisji powstał kwestionariusz *Charakterystyka dziecka*, który przedrukowały polskie czasopisma pedagogiczne.

Zarząd Towarzystwa Badań nad Dziećmi, korzystając z wzorów francuskich i niemieckich, opracował również schemat badania charakteru dzieci szkolnych, dostosowany do polskich warunków, pod nazwą *Wzórunek ucznia*. Szczególne zainteresowanie postawami dzieci obserwujemy w okresie wojny. Tak np. zebrano wiele interesujących spostrzeżeń na temat wpływu wypadków wojennych na usposobienie, zabawę, postępy w nauce i całe zachowanie się dzieci w różnym wieku. Materiały te nadsyłały osoby pracujące w różnych środowiskach, poczynwszy od przedszkoli, przytułków dla dzieci i szkół elementarnych. Przede wszystkim jednak odnotować tu należy pracę J. Ciembroniewicza *Dzieci a wojna* (1919).

I w tym też zakresie znaczny był udział Anieli Szycówny. Problematyka ta interesowała ją już od dawna (*Rozwój pojęć moralnych u dzieci; Złe w pojęciu dzieci miejskich i wiejskich*). Ona też sugerowała podejmowanie badań nad lenistwem u dzieci bądź poczuciem sprawiedliwości, podkreślając równocześnie znaczenie całościowego ujmowania przejawów życia psychicznego młodzieży.

Wydaje się, że nawet ten krótki przegląd działalności Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi wskazuje szeroki i interesujący program badawczy. Oczywiście, należy tu stwierdzić, że większość tematów podejmowano w ślad za psychologami obcymi, a wzory metod przenoszono z badań i publikacji obcych. Za przykład mogą służyć interesujące rozważania nad wpływem wojny na zajęcia, uczucia i poglądy dziecka. Zagadnienie to podjęło wielu uczonych europejskich we wszystkich państwach objętych zawieruchą wojenną. Jedną z najwcześniejszych prac była książka Hollebecque'a: *La jeunesse scolaire de France et la guerre* (Paris 1916).

Polskie badania prowadzone przez członków Towarzystwa były na ogół kontynuacją myśli rzuconych przez psychologów europejskich. Przykładów dostarczają tematy podejmowane przez poszczególne komisje. Czer-

pano je z dyskusji odbywanych na międzynarodowych zjazdach i kongresach psychologów, pedagogów i lekarzy. Wyrażną np. odpowiedzią na inspirację badawczą Claparède'a było gromadzenie i analizowanie rysunków dziecięcych.

Grupa badaczy Towarzystwu, tak przecież niewielka i tak bardzo krępowana warunkami polityczno-społecznymi panującymi w Królestwie, starała się nadążyć za osiągnięciami rozwijającej się intensywnie psychologii pedagogicznej w Europie i Ameryce. Jeśli się zważy, że na żadnej uczelni istniejącej na ziemiach polskich nie prowadzono badań nad psychologią dzieci i młodzieży, to działalność Towarzystwa wydaje się jakimś wypełnieniem tej poważnej luki. Większość państw Europy prowadziła badania nad dzieckiem pod patronatem wielkich psychologów w zorganizowanych warunkach pracowni uniwersyteckich. W Polsce inicjatywę zapoczątkowania badań przejęli nauczyciele praktycy i rodzice. Jeśli nawet uzyskane przez nich wyniki nie miały większej wartości dla teorii naukowych, to na pewno przyczyniały się do poznania i zrozumienia dziecka, a również do świadomego stosowania metod wychowawczych.

Inspiracji do prac badawczych poszukiwało Towarzystwo nie tylko we współczesnej literaturze naukowej, sięgało również do dorobku polskiej myśli pedagogicznej. Świadczyć mogą o tym fragmenty *Ustaw KEN*, cytaty z pism Grzegorza Piramowicza, Tadeusza Czackiego, Bronisława Trentowskiego, zamieszczane w dziale „Z naszej antologii”, wprowadzonym na łamy „Pamiętnika Towarzystwa Badań nad Dziećmi” (1912). Uzasadnienie dla kierunku swych poczynań znajdowano również w pismach klasyków pedagogiki. Przemawia za tym przedrukowany fragment z *Emila J. J. Rousseau*:

„Nie znamy wcale dzieci: opierając się na fałszywych pojęciach, im dalej idziemy, tym więcej błędzimy. Najmędrsi przywiązują się do tego, co ludzie powinni umieć, nie zastanawiając się, czego dzieci mogą się nauczyć. Szukają zawsze człowieka w dziecku, nie myśląc, czym jest dziecko, zanim stanie się człowiekiem. Zaczynajcie więc od dokładniejszego badania waszych uczniów, bo z pewnością nie znacie ich wcale”.

Czternastoletni okres istnienia Towarzystwa Badań nad Dziećmi przypadł na lata walki o wyzwolenie społeczne i narodowe. Trudności, z jakimi borykali się członkowie, widocznie nie zniechęcały ich. Jeżeli w ciężkich latach zawieruchy wojennej działalność Towarzystwa, choć słabła, to jednak się nie przerywała. Rola, którą odegrało ono w rozwoju psychologii pedagogicznej, w popularyzowaniu jej osiągnięć wśród nauczycieli i rodziców, w inicjowaniu badań zespołowych, interesujących szersze kręgi społeczeństwa polskiego, wydaje się bezsporna. Okres międzywojenny dowiódł, jak wiele tematów badawczych, inspirowanych przez A. Szycównę i współpracujący z nią zespół, podjęli następnie przedstawiciele polskich środowisk uniwersyteckich.

Po odzyskaniu niepodległości i postępującej odbudowie szkolnictwa Istnienie Towarzystwa Badań nad Dziećmi na dotychczasowych zasadach straciło rację bytu. Po śmierci Anielli Szycówny członkowie rozproszyli się, podjęli inne prace organizacyjne i naukowe, zaczęli pasjonować się inną tematyką. Pedologia uprawiana przez polskich psychologów i pedagogów po zakończeniu wojny miała już odmienny charakter. Tak jak w całej Europie dominowały teraz i w naszym kraju badania nad poziomem inteligencji uczniów, nad warunkami i kryteriami selekcji młodzieży do różnego typu szkół, a czołową metodą budawczą stały się testy. Był to już wszakże w historii polskiej psychologii pedagogicznej inny okres²³.

Od śmierci założycielki Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi minęło właśnie 50 lat. Czternastoletni okres kierowanej przez nią organizacji kryje w sobie jakąś część dorobku polskiej psychologii, godną przypomnienia współczesnemu czytelnikowi.

ПОЛЬСКОЕ ОБЩЕСТВО ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕТЕЙ В СВЕТЕ ДОКУМЕНТОВ

Первый раздел статьи посвящен образованию и развитию Польского общества исследований детей, второй — характеристике научной деятельности этого общества.

Общество было создано по инициативе Анieli Шниц, автора ряда ценных работ по педагогике и психологии. Проект образования общества она представила группе наришавских общественных деятелей в 1905 году, однако устав Общества был утвержден лишь в апреле 1907 года.

Польское общество исследований детей проводило систематические научные исследования из области психологии развития и воспитания, дискуссии о работах иностранных ученых, популяризировало достижения педагогики и психологии в широких кругах общественности. Правление общества находилось в Варшаве, а в ряде других городов (например, в Лодзи, Ченстохове) были созданы его отделения.

Уже в первый период существования Общества были учреждены: 1) комиссия по исследованию детских рисунков, 2) комиссия языка детей, 3) комиссия математических понятий, 4) комиссия по исследованию передоразвитых детей, 5) комиссия по психологии характера. На заседаниях комиссий обсуждались исследовательские проблемы и методы, анализировались полученные материалы, оценивались результаты исследований.

К активным членам Общества принадлежали: Кароль Анпель, Мария Бровецкая, Ян Цемброневич, Аниа Грудзинская, Мария Лискея-Либрах, Софья Маеяская, Елена Миклашевская, Владислав Олтушевский, Роман Пахуцкий, Ядвига Жентковская, Владислав Стерлинг. В течение всего существования Общества (1907—1921) его председателем были Аниа Шниц. С Обществом сотрудничали видные представители польской науки: Францишка Влумгарти, Симуэль Дикштейн, Ян Владислав Давид, Владислав Гейнрих, Юзефа Потеяко, Тидеуш Могиланьский, Владислав Верихо, Мария Верихо-Радзиньская.

Деятельность Общества восполняла ощутимый пробел в польской науке. Группы

²³ Por. A. Szemlanku, *W walce z przeżytkami pedagogii*, „Rocznik Instytutu Pedagogiki”, t. 1, Warszawa 1955, s. 246.

исследователей своими работами преодолели отставание Польши в области педагогической психологии, бурно развивавшейся в других странах Европы. Работы Польского общества исследования детей соответствовали подобным работам того времени, проводимым в других странах.

POLISH ASSOCIATION FOR RESEARCH ON CHILDREN IN LIGHT OF DOCUMENTS

The first part of the article deals with the origin and development of the Polish Association for Research on Children, the second part with the substance and scope of its activities.

The initiator of the founding of the Association, Aniela Szycówna, was an author of pedagogical and psychological works, and a well-known and appreciated scientist. She presented a project for the Association to a group of Warsaw social activists in 1905, but the statute was approved only in April 1907.

The Polish Association for Research on Children conducted systematic studies in developmental and educational psychology, discussed the work of foreign scientists, popularized the achievements of pedagogics and psychology in wider social circles. The Association's main office was in Warsaw, but it had branch offices in other cities (for example Łódź, Częstochowa).

In the first period of the Association's existence the following commissions were appointed: 1) commission for the study of children's drawings, 2) commission for the study of children's speech, 3) commission for the study of mathematical concepts, 4) commission for the study of mentally retarded children, 5) commission for the study of character. Each of these commissions held separate scientific sessions at which research problems and methods were presented, obtained material was analysed, the results were discussed.

The following members worked actively in particular commissions: Karol Appel, Maria Borowiecka, Jan Ciembroniczew, Anna Grudzińska, Maria Lipka-Librochowa, Zofia Majewska, Helena Młkaszewska, Władysław Oltuszewski, Romana Pachucka, Jadwiga Rzętkowska, Władysław Sterling. Aniela Szycówna was the Association's President throughout its existence (1907—1921). Eminent Polish scientists living in Poland and abroad collaborated with the Association. Amongst them were: Franciszka Baumgarten, Samuel Diekstein, Jan Władysław Dawid, Władysław Heinrich, Józef Joteyko, Tadeusz Mogilnicki, Władysław Weryho, Maria Weryho-Rudziłłowiczowa.

The work conducted by the members partly filled the large gap felt in Poland in the field of psychology. A group of scientists studied pedagogical psychology, rapidly developing in other European countries. The studies conducted by the Polish Association for Research on Children in a way paralleled the work carried on by foreign psychologists.